

ปริทัศน์หนังสือ

พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย

Buddhism and Beliefs in Thai Society

สุมาลัย กาลวิบูลย์¹ | Sumalai Ganwiboon

ชื่อหนังสือ พุทธศาสนาและความเชื่อ
ในสังคมไทย
ผู้แต่ง ศรีศักร วัลลิโภดม
จำนวน 255 หน้า
ปีที่พิมพ์ 2560
ราคา 230 บาท
สำนักพิมพ์ มูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์

หนังสือพุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย รวบรวมบทความ ข้อคิดเห็น การถอดความจากการสนทนา และจดหมายข่าวของศาสตราจารย์พิเศษศรีศักร วัลลิโภดม นักวิชาการด้านโบราณคดี มานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ผู้เข้าใจรากเหง้าความเป็นมาทางประวัติศาสตร์สังคมจนสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมได้เป็นอย่างดี เนื้อความในหนังสือประกอบด้วย 13 บท ส่วนต้นประกอบด้วยบทที่ 1 - 5 รวบรวมจากงานศึกษาเกี่ยวกับ “วัดและสังคม” กล่าวถึงความเชื่อที่ถือว่าเป็นศาสนาของผู้คนในสังคมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มาจนถึงสังคมของคนพุทธที่สัมพันธ์กับภาพกิจกรรมและผู้นำในสังคมไทย ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนถึงปัจจุบัน และส่วนท้ายประกอบด้วย

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำกลุ่มวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

บทที่ 6 - 13 รวบรวมจากการสังเกตการณ์สถานการณ์ ปรัชญาการณความเชื่อของผู้คนในสังคมในปัจจุบัน บทที่ 6 - 8 เป็นการถอดความจากการสนทนา และบทที่ 9 - 13 เป็นการรวบรวมจากจดหมายข่าวของมูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์ เนื้อหาทั้ง 13 บท มีดังนี้

บทที่ 1 ศาสนาของคนก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ในบทนี้ผู้เขียนระบุว่าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของไทยเริ่มต้นขึ้นเมื่อ 40,000 ปีลงมา เป็นสังคมของมนุษย์เริ่มแรก (Homo Sapiens) คาดว่าน่าจะอยู่แบบเร่ร่อนตามฤดูกาลของอาหาร (Semi - nomadic) โดยกระจายกันอยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในลักษณะเครือญาติ มีความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติที่อยู่บนพื้นดิน (Animism) เชื่อในชีวิตหลังความตาย ดังปรากฏพบแหล่งฝังศพในชุมชน บางชุมชนใช้พื้นที่เดิมในการฝังศพเป็นเวลานานจึงพบรูปแบบการฝังศพในลักษณะที่แตกต่างกันตามความเชื่อของยุคนั้น ๆ อีกทั้งยังพบว่าหลายชุมชนใช้พื้นที่ที่เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันในการประกอบพิธีรอบปี พิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกับพลังเหนือธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นพัฒนาการแรกเริ่มของศาสนาและไสยศาสตร์ (Magico - religious Practice) จนกระทั่งในสมัยหินขัด 6,000 ปีลงมา จึงได้ขยับความเชื่อมาเป็นการเชื่อในพลังบนฟ้าเหนือพื้นดิน (Supernaturalism) อีกทั้งในยุคนี้ยังได้เปลี่ยนจากสังคมแบบเร่ร่อนมาเป็นการตั้งถิ่นฐานในลักษณะติดที่ (Sedentary Settlements) ต่อมาในยุคหินขัดตั้งแต่ปี 2,500 - 1,700 ปี ได้เกิดการรวมตัวกันเป็นรัฐเล็ก ๆ มีการเคลื่อนย้ายผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและค้าขายระลอกใหญ่จากทางตอนใต้ของประเทศจีนและบางส่วนมาจากประเทศอินเดีย เกิดเส้นทางค้าขายที่ชัดเจนทั้งทางบกและทางทะเล อีกทั้งยังรับเอาระบบความเชื่อแบบ Supernaturalism จากอารยธรรมจีนใต้ มีการประกอบพิธีกรรมขอฝน โดยผู้นำที่เป็นประมุขของเผ่ารัฐ หลักฐานที่พบในยุคนี้ คือ กลองมโหระทึก หรือกลองกบ ที่พบเกือบทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในยุคเหล็กมีระดับสังคมพัฒนาเข้าสู่การเป็นบ้าน เป็นเมือง เป็นรัฐ ที่มีศาสนาและลัทธิประเพณี

บทที่ 2 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในยุคเริ่มแรกของสยามประเทศจุดกำเนิดของ “วัด” จุดกำเนิดของชุมชน ในบทนี้ผู้เขียนได้ระบุว่าแต่เดิมคนในสังคมไทยเรียกว่า “อาราม” จนมาถึงสมัยอยุธยา - ลพบุรี จึงปรากฏใช้คำว่าวัด ซึ่งเป็น พื้นที่ที่เป็นหน้าตาและแสดงความมั่งคั่งของชุมชน เนื่องด้วยคนแต่โบราณไม่นิยมแสดงความโอ่อ่าในเรื่องส่วนตัว จึงแสดงออกผ่านการสร้างวัดหรือการทำบุญแทน ผู้ที่ได้รับการยอมรับในสังคม คือ คนที่ถ่อมตนแต่ใจบุญสุนทาน แม้แต่พระมหากษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์ด้วยมือที่เปื้อนเลือด ต่อมาภายหลังได้สร้างวัดทำบุญก็ยังได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา

วัดในช่วงแรกไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวจากชุมชน เห็นได้จากภาพถ่ายทางอากาศ ในพื้นที่โบราณสถานแสดงให้เห็นว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่สมัยลพบุรี หลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับโครงสร้างของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏเป็นเนินดินและมีการปักไບเสมาใน 3 รูปแบบ คือ 1) เนินดินรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ตรงกลางเนินดินตั้งรูปเคารพหรือฝังพระบรมธาตุ ต่อมามีการสร้างพระสถูปเจดีย์ใน พุทธศาสนาเถรวาท หากเป็นศาสนาฮินดูหรือพุทธมหายานจะมีการสร้างเป็นปราสาท 2) เนินดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้ในการประกอบพิธีกรรมในลักษณะที่เป็นวิหารหรือโบสถ์ โดยมีพื้นที่ให้คนเข้าไปอยู่ในบริเวณศักดิ์สิทธิ์ได้ และ 3) เนินดินหรืออาณาบริเวณที่กำหนดขนาด รูปแบบ และแผนผังไม่ได้ การปักเสมาหินก็ได้ปักในรูปตามทิศทั้งแปด เหมือนสองแบบข้างต้น และรูปแบบของไບเสมาและการปักไບเสมาก็มีรูปแบบที่ไม่แน่นอน เนินดินนี้ คือ พื้นที่สาธารณะที่มีมาแต่ตอนปลายสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสืบเนื่องมาจนสมัยทวารวดี - ลพบุรี กลายเป็นพื้นที่กัลปนา หรือพื้นที่ที่บริจาคให้วัด รวมถึงการอุทิศข้าพระที่เป็นทั้งสิ่งของเครื่องสักการะ สัตว์เลี้ยง และคนดูแลวัด นอกจากนี้ทั้งสามรูปแบบข้างต้นแล้วยังพบพื้นที่ตามธรรมชาติที่ปักเสมาแสดงเขตศักดิ์สิทธิ์ และมีการปักเสมาแสดงขอบเขตแปดทิศล้อมรอบเช่นเดียวกับการปักเสมารอบพระสถูปเจดีย์หรือปราสาท จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในสมัยทวารวดีมีวัดอยู่ด้วยกันสองประเภท คือ 1) วัดที่มีแต่พระสถูปเจดีย์ไม่มีพระภิกษุสงฆ์อาศัยอยู่ สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชา และ 2) วัดที่มีพระวิหารหรือโบสถ์แน่ชัด เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อาศัยอยู่ เน้นที่การศึกษาเล่าเรียนของพระและเณร

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาได้เข้ามา มีอิทธิพลในทุกภูมิภาคของดินแดนในประเทศไทย ส่งผลให้เกิดวัดที่มีรูปแบบที่สืบทอด มาจนถึงปัจจุบัน โดยรวมเอาอิทธิพลของวัดในสมัยทวารวดีมาจนถึงลังกา อิทธิพลที่รับมาจากสมัยทวารวดี คือ การสร้างพระสถูปเจดีย์ทรงกลมและทรงแปดเหลี่ยม มีการสร้างอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าปกเสมาในตำแหน่งแปดทิศที่เรียกว่าพระอุโบสถ หรือโบสถ์ ส่วนอิทธิพลของขอมในสมัยลพบุรี คือ การสร้างวัดที่มีคูน้ำล้อมรอบ มีกำแพง ชุมประตู และระเบียงคตรอบศาสนสถานที่สำคัญ ส่วนอิทธิพลที่สืบทอดมาจากลังกา คือ มีการแบ่ง “เขตพุทธาวาส” เป็นศูนย์กลางที่แยกตัดออกจากบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ หรือ “เขตสังฆาวาส” บริเวณที่เป็นสังฆาวาสนี้จะไม่ได้รวมอยู่ในเขตพุทธาวาส แต่อยู่นอกเขตกำแพงแก้วออกไป

บทที่ 3 พุทธสถาน ชนชั้นปกครอง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ผู้เขียนระบุว่า ดินแดนในแถบประเทศไทยได้รับเอาอิทธิพลความเชื่อและศาสนามาจากคนอินเดีย อีกทั้งยังได้ผนวกเอาการยอมรับและอ้างอิงอำนาจนอกเหนือธรรมชาติในทางพุทธศาสนา ให้เป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง โดยเชื่อว่าอำนาจเบื้องบน คือ อำนาจของจักรวาลมีศูนย์กลางในทางจิตวิญญาณ อีกทั้งยังเชื่อว่าจักรวาลมีรูปเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่เรียกว่า “มณฑล” และมีเขาพระสุเมรุมาศอันเป็นที่สถิตของทวยเทพเป็นศูนย์กลาง ในการสร้างเมืองจึงกำหนดให้เมืองเป็นมณฑลโดยมีวัดและวังเป็นศูนย์กลางหรือเขาพระสุเมรุมาศ ทั้งนี้ศักดิ์ศรีและความยิ่งใหญ่ของบ้านเมืองหรือราชอาณาจักรขึ้นอยู่กับ ความใหญ่โตของศาสนสถานเป็นสำคัญ รูปแบบนี้ใช้ร่วมกันทั้งในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ในสังคมที่นับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมหายานจะสร้างเป็นปราสาทเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ ในขณะที่สังคมพุทธเถรวาทจะสร้างพระมหาสถูปเจดีย์สำหรับบรรจุและฝังพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ดังนั้นสังคมที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลาง จึงเป็นเหตุให้เกิดมีวัดมหาธาตุขึ้นทุกเมืองทุกนคร วัดมหาธาตุไม่ได้เป็นแต่เพียงศาสนสถานสำหรับทำการสักการะกราบไหว้เท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญของรัฐและสังคมเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของบ้านเมือง อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นสุสานหลวง

และยังถูกใช้เป็นสถานที่ในการสาบานในเรื่องทางการเมืองของคนชั้นปกครอง ซึ่งอาจกินความไปถึงประเพณีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาอีกประการหนึ่ง วัดมหาธาตุมีฐานะเป็นวัดหลวงอันเป็นวัดที่รัฐสถาปนาขึ้น ซึ่งวัดหลวงนอกจากใช้ในการประกอบศาสนพิธีแล้ว รัฐไทยสมัยอยุธยายังใช้วัดหลวงในการทำหน้าที่ปกครองและคุมกำลังคนในท้องถิ่น อีกทั้งในยามเกิดศึกสงครามเจ้าคณะสงฆ์ยังมีสิทธิ์ที่จะเกณฑ์ผู้คนจากชุมชนในท้องถิ่นออกต่อต้านข้าศึกศัตรูอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากวัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชปกครองดูแลผู้คนบ้านเมืองบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาและท้องถิ่นที่เป็นชายขอบทางวัฒนธรรมในขณะเดียวกันรัฐยังอาศัยสถาบันทางศาสนานี้คานอำนาจกับบรรดาขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองอีกด้วย

นอกจากนี้ผู้เขียนยังระบุว่าพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางของความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับรัฐ ทั้งในฐานะเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกในทุกศาสนาที่ราษฎรนับถือ นอกจากจะทรงสร้างวัดวาอารามแล้วยังทรงเข้ามาดูแลคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรด้วยการแต่งตั้งตำแหน่งและสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ อีกทั้งรัฐยังเข้ามาเป็นเจ้าของวัดราษฎร์เมื่อวัดนั้นมีความเป็นวัดโดยสมบูรณ์โดยวัดจากการที่วัดนั้นมีการสร้างพระอุโบสถบนพื้นที่ของวัด ทั้งนี้ภายหลังจากการสร้างพระอุโบสถแล้วเสร็จทางวัดจะต้องแจ้งรัฐเพื่อขอให้เป็นวิสุงคามสีมา หลังการประกอบพิธีฝังลูกนิมิตปักพื้สีมากำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วทั้งวัดและพื้นที่ตลอดจนทรัพย์สินทั้งหมดของวัดจะกลายเป็นสมบัติของรัฐไปทันที ดังนั้นในสังคมไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบันความสำคัญของการเป็นวัดที่สมบูรณ์แบบจึงขึ้นอยู่กับการมีพระอุโบสถเป็นสำคัญ

รัฐกับวัดและวัดกับสังคมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก ผู้คนในแถบประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นช่วงเวลาของรัฐสนับสนุนให้มีการสร้างทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์ขึ้นทั่วราชอาณาจักร เนื่องจากช่วงเวลานี้มีผู้คนจากภายนอกอพยพลี้ภัยและถูกกวาดต้อนเข้ามาเป็นพลเมืองหลายเผ่าพันธุ์ วัดไม่เพียงแต่จะมีบทบาทในการสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรมให้ผู้คนหลากหลายเหล่านี้มีส่วนร่วมกันในการเป็นคนไทยใต้พระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ หากยังทำให้พุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิตของคนไทยโดยทั่วไปอีกด้วย

บทที่ 4 โครงสร้างทางกายภาพและภูมิทัศน์ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนในสังคมไทย ในบทนี้ผู้เขียนระบุว่าวิถีชีวิตของไทยในสมัยก่อน ทั้งในเมืองและชนบทต่างมีความเชื่อและความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ส่งผลให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมของทั้งชุมชนบ้านและชุมชนเมือง วัดและพระจึงมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมทั้งทางโลกและทางธรรมในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วัดคือศูนย์กลางทั้งทางจิตใจและทางกิจกรรมทางสังคมที่ทำให้ผู้คนในชุมชนมีสำนึกถึงความสัมพันธ์กันและเพื่อมีชีวิตรอดร่วมกัน ความเป็นวัดไม่ได้เป็นแต่เพียงสถานที่อย่างเดียวแต่ยังเชื่อมโยงไปถึงสิ่งที่เป็นโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ขึ้นอีกด้วย

การเกิดวัดในชนบทเริ่มต้นหลังจากเกิดชุมชนใหม่ที่ขยายจากความหนาแน่นของชุมชนเดิมไปบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ เมื่อมีการสร้างครุฑเรือนถาวรแล้วเกิดความต้องการในเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา จึงได้จัดสรรพื้นที่ในที่สาธารณะแล้วร่วมกันสร้างอาคารไม้ง่าย ๆ เพื่อให้เป็นที่จำพรรษาของพระสงฆ์ อาคารภายในวัดสร้างตามความจำเป็นในการใช้งาน ประกอบด้วย ศาลาการเปรียญเพื่อใช้ในการทำบุญและประกอบพิธีกรรม พื้นที่บางส่วนของอาคารอาจถูกกันให้เป็นที่พำนักของพระภิกษุ วัดที่เกิดใหม่นี้มักใช้ชื่อเดียวกับชื่อของบ้านที่ตั้งใหม่ นอกจากนี้ยังนำเอาอิฐคนตายที่เผาแล้วมาฝังหรือสร้างเป็นสถูปเล็ก ๆ บรรจุไว้ตามชายรั้วชายเขตของวัด ต่อมาเมื่อชุมชนเป็นปึกแผ่นขึ้นและวัดเติบโตขึ้นจึงมีการแยกอาคารสำหรับประกอบพิธีกรรมออกจากที่พำนักของพระสงฆ์ อีกทั้งบริเวณวัดยังมีการกำหนดพื้นที่ชัดเจนขึ้นเมื่อชุมชนเติบโตขึ้นและมีทุนจึงมีการสร้างโบสถ์ด้วยถาวรวัตถุ เมื่อวัดมีโบสถ์จึงเปลี่ยนสถานะจากสำนักสงฆ์มาเป็นวัดโดยสมบูรณ์ และกลายเป็นพื้นที่ในการดูแลของรัฐ ถึงแม้ว่าวัดจะกลายเป็นของรัฐไปแล้วแต่ผู้คนในชุมชนยังคงมีสำนึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของวัดและดูแลรักษาวัดเช่นเดิม

วัดสัมพันธ์กับคนในชุมชนทุกเพศทุกวัยและทุกช่วงอายุ ในตอนเช้าชาวบ้านผู้หญิงหรือคนชราจะผลัดกันนำอาหารมาถวายพระ หลังจากพระฉันภัตตาหารแล้วเสร็จชาวบ้านจึงรับประทานอาหารร่วมกัน คนชราส่วนใหญ่ยังคงอยู่ที่วัดต่อ เนื่องจากหมดภาระกิจทางโลกแล้ว ทั้งเพื่อการพักผ่อน พุดคุยกับพระ หรือช่วยทำงานวัด จนเกิด

ความสัมพันธ์ระหว่างคนชรากับพระและวัด ส่งผลให้เกิดระบบอาวุโสขึ้นในชุมชน ซึ่งพระสงฆ์ไม่ว่าจะมีอาวุโสน้อยหรือมากก็ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มอาวุโสเนื่องจากสามารถสั่งสอนผู้คนได้ ส่วนเด็กผู้ชายนอกจากจะติดตามผู้ปกครองมาทำบุญที่วัดแล้ว หลายคนยังเป็นเด็กวัดเมื่ออายุครบเกณฑ์เด็กชายบางคนบวชเณร ในขณะที่บางคนรอจนอายุครบบวชจึงบวชเป็นพระตามประเพณี ซึ่งประเพณีการบวชพระนี้มีความสำคัญ ผู้ชายที่ไม่ผ่านการบวชจะถูกมองว่าเป็นคนดิบ ในขณะที่คนบวชแล้วจะมีคำเรียกนำหน้าชื่อว่า “ทิด” ซึ่งมาจากคำว่า “บัณฑิต” ส่วนผู้หญิงแม้ในวัยเด็กจะทำได้เพียงติดตามผู้ปกครองไปทำบุญที่วัดแต่บทบาทกลับเพิ่มขึ้นหลังการแต่งงาน เนื่องจากต้องรับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ผู้หญิงจึงมักมีบทบาทตั้งแต่การประชุมเตรียมงาน ดำเนินงาน และร่วมในงาน ทั้งนี้ผู้เขียนได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าตามประเพณีนิยมแต่โบราณผู้หญิง คือ เจ้าของบ้าน หรือเจ้าของชุมชนตั้งแต่เกิด เนื่องจากเมื่อถึงคราวออกเรือนผู้หญิงมักไม่ออกไปอยู่บ้านสามี แต่ผู้ชายเป็นฝ่ายที่เข้ามาอยู่กับฝ่ายหญิง ผู้หญิงจึงอยู่กับชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย ส่วนผู้ชายนั้นเนื่องจากมีหน้าที่หลักในการหาเลี้ยงครอบครัวจึงไม่มีเวลาสำหรับการทำกิจกรรมทางสังคม ดังนั้นงานดูแลชุมชนและวัดจึงมักเป็นหน้าที่ของผู้หญิงและคนชรา ผู้หญิงจึงมักจะทำหน้าที่ในการเกณณฑ์ให้ผู้ชายมาประชุมและช่วยงานวัดเมื่อมีงานประเพณีหรือมีการก่อสร้างบูรณะวัด ทั้งนี้ในอดีตนั้นทุกคนในชุมชนล้วนมีบทบาทในการสร้างและทำนุบำรุงวัดทั้งสิ้น

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ระบุบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชน สังคมไทยในอดีตให้ความสำคัญแก่พระในฐานะเป็นผู้นำและเป็นที่พึ่งในการให้คำแนะนำสั่งสอนในการดำรงชีวิตร่วมกันในชุมชน นอกจากนี้พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นครูและเป็นผู้ที่ทำให้ชุมชนมีความเจริญรุ่งเรืองและสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนเนื่องจากมีผู้ศรัทธาพากันมาทำบุญทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทำให้เกิดตำนานจนเกิดการสร้างรูปหล่อสร้างเหรียญที่ระลึก อีกทั้งพระยังมีบทบาทในการสร้างบ้านแปงเมือง คือ การที่พระสงฆ์ไปปฏิบัติธรรมในพื้นที่ห่างไกลชุมชน เมื่อพระได้รับการยอมรับจนเป็นเหตุให้เกิดเป็นวัดป่าวัดถ้ำขึ้นมา อีกทั้งพระและวัดยังเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน เนื่องจากในการประชุมในชุมชนมักจะจัดประชุมกันที่วัดโดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานหรือเป็นหนึ่งในผู้อาวุโสของชุมชนเสมอ อนึ่งทั้งวัดและพระมีความสำคัญในการดำรงอยู่ทางสังคมและ

วัฒนธรรมเนื่องจากทั้งวัดและพระเป็นศูนย์กลางที่เกี่ยวข้องกับโลกภายนอกชุมชน ซึ่งส่งผลให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ความรู้และความคิดเห็นใหม่ ๆ พร้อมทั้งนำสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์กับชุมชนมาดำเนินการหรือแนะนำให้เกิดขึ้นในชุมชน เนื่องจากพระสงฆ์ได้รับเชิญไปภายนอกชุมชน จึงมีโอกาสร่วมกับผู้มีความรู้ที่หลากหลาย ทำให้สามารถนำเอาความรู้จากภายนอกมาอธิบายให้คนในชุมชนเข้าใจได้ ในขณะที่เดียวกันวัดเป็นวัดวัดความเจริญของชุมชน วัดที่มีพระเถระที่เป็นที่เคารพจะมีคนมากราบไหว้ทำบุญและสร้างสิ่งปลูกสร้างภายในวัด ส่งผลให้มีอาคารสถานที่ให้กับชาวบ้านและผู้มาบวชได้จำพรรษาอย่างเพียงพอ ซึ่งชาวบ้านบางคนนำลูกหลานมาฝากไว้ที่วัดให้อาศัยทั้งที่อยู่และอาหารในระหว่างศึกษาเล่าเรียนทั้งภายในวัดหรือสถานศึกษาในบริเวณใกล้เคียง อีกทั้งในยามคับขันพระยังมีบทบาทในการต่อสู้และดำรงอยู่ของชุมชน เช่น เจ้าพระฝาง ซึ่งเป็นสังฆราชาเจ้าคณะสงฆ์ที่เมืองฝางได้เป็นผู้นำในการต่อสู้กับพม่าที่บ้านกุ่มเมืองเป็นต้น

บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและผลกระทบที่มีต่อวัดอันเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในบทนี้ผู้เขียนกล่าวว่า แต่เดิมทั้งวัดและพระอยู่อย่างค่อนข้างเป็นอิสระจากรัฐ เห็นได้จากวัดในแต่ละภูมิภาคมีรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแตกต่างกัน เนื่องจากเกิดจากความร่วมแรงของคนในชุมชนท้องถิ่น มีแต่วัดหลวงเท่านั้นที่อาจมีรูปแบบคล้ายคลึงกันหรือได้รับอิทธิพลทางศิลปะสถาปัตยกรรมจากศูนย์กลาง อีกทั้งความเป็นอยู่และรูปแบบในการปฏิบัติของวัดภายใต้การนำของเจ้าอาวาสค่อนข้างเป็นอิสระ ซึ่งส่งผลให้พฤติกรรมและความเป็นอยู่ของพระมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น จึงมีทั้งพระดีและพระเลวจนเกิดปัญหาด้านศีลธรรมขึ้น และพฤติกรรมเหล่านี้ยิ่งทวีความเลวร้ายเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า ชาวบ้านเมื่อไม่สามารถพึ่งพารัฐได้ จึงหันไปพึ่งพระที่เก่งกล้าในทางไสยศาสตร์และได้ยกขึ้นเป็นผู้นำ เหตุการณ์นี้ได้ดำเนินสืบเนื่องมาจนเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ขึ้นเสวยราชย์และสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น จึงได้ทรงแก้ปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับรากหญ้าอันเนื่องมาจากพฤติกรรมของพระสงฆ์ในเรื่องไสยศาสตร์รวมถึงการเป็นผู้นำชุมชนของพระสงฆ์ที่อยู่ตามวัดในชุมชนท้องถิ่นด้วยการทำสังคายนาพระไตรปิฎก พร้อมทั้งทรงบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่รวมอยู่กับการชำระกฎหมายตราสามดวง ซึ่งครอบคลุมไปถึงการควบคุมความเชื่อในเรื่องการถือผี การนำวัตถุทางเพศไปกราบไหว้เป็นต้น

ทั้งนี้การปกครองและควบคุมพฤติกรรมสงฆ์อย่างใกล้ชิดเริ่มต้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่ความคิดทางศาสนาและการมองโลกของคนชั้นปกครองในสังคมไทยเปลี่ยนไป เนื่องจากในช่วงรัชกาลที่ 3 - 5 เกิดคนรุ่นใหม่ที่ได้รับเอาความรู้ในทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ตลอดจนวิถีคิดและวิถีการมองโลกของตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับสิ่งที่มีอยู่ในสังคมไทยแต่เดิม ส่งผลให้เกิดการแยกทางโลกกับทางธรรม เกิดการปฏิรูปการปกครองและบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการรวมอำนาจในการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างเป็นระบบและเด็ดขาดกว่าสมัยใด นอกจากนี้การรวมศูนย์กลางของฝ่ายอาณาจักรแล้วรัฐยังเข้ามาจัดการกับทางพุทธจักรอีกด้วย มีการตั้งสถาบันการศึกษาทางพุทธศาสนาที่เปิดโอกาสและคัดเลือกพระและสามเณรจากหัวเมืองเข้ามาศึกษาในกรุงเทพมหานคร จนเกิดมหาเปรียญและนักธรรมมากมาย ทั้งนี้การปกครองและบริหารคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นรูปธรรมในสองประการ คือ 1) เกิดระบบการปกครองสงฆ์ที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยแบ่งออกเป็นเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ซึ่งสอดคล้องกับระบบการแต่งตั้งข้าราชการให้เป็นข้าหลวงภาค ข้าหลวงประจำจังหวัด นายอำเภอ และกำนัน พระสงฆ์ที่จะดำรงตำแหน่งเหล่านี้ต้องศึกษาเล่าเรียนทางพุทธศาสนาจนได้นักธรรมหรือเปรียญธรรมจากสถาบันสงฆ์ส่วนกลาง ระบบการปกครองนี้ส่งผลให้พระสงฆ์ไม่สามารถปกครองหรือดูแลตนเองอย่างอิสระได้ดังเดิม อีกทั้งบทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ในท้องถิ่นได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ที่ชัดเจน คือ ผู้ที่มีสิทธิ์ในการบวชพระและเนรเทศกับคนท้องถิ่น คือ เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัดที่ได้รับการแต่งตั้งเท่านั้น และ 2) กำหนดให้วัดและพระภิกษุสงฆ์ต้องปฏิบัติตามขนบประเพณี พิธีกรรม และการสอนพระพุทธศาสนาตามแบบอย่างและตำรับตำราที่มาจากส่วนกลางอย่างเคร่งครัด ในขณะที่เดียวกันก็มีการรวบรวมคัมภีร์เก่าตำรับตำราเก่าเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม รวมถึงการสวดมนต์ที่มีมาในท้องถิ่นมาเผาทำลายหรือรวบรวมเข้ามาเก็บไว้ในส่วนกลาง นับเป็นการขจัดความแตกต่างและความหลากหลายที่สัมพันธ์กับความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้หมดไป นอกจากนี้บทบาทของวัดในฐานะที่เป็นสถาบันการศึกษาและสถานศึกษาของท้องถิ่นก็หมดไปเช่นกัน เมื่อภาครัฐเข้ามาจัดระบบการศึกษาในโรงเรียน แต่วัดหลายแห่งยังคงเป็นที่พึ่งให้แก่เด็กบ้านไกลให้ได้อาศัยกินนอนอยู่ที่วัด ทำหน้าที่รับใช้ปรณานิบัติพระในเวลาก่อนและหลังเลิกเรียน

การเปลี่ยนแปลงบทบาทของวัดกับสังคมนับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองส่งผลให้วัดกับชุมชนมีความห่างเหินกัน ทั้งเนื่องจากการมีพระสงฆ์จากส่วนกลางมาปกครองคณะสงฆ์ในพื้นที่แล้ว วัดยังได้รับการดูแลจากรัฐ นอกจากนี้วัดยังได้รับการบริจาคจากคหบดีหรือข้าราชการภายนอกชุมชน ส่งผลให้วัดเติบโตโอ้อ่างทางวัตถุแต่ห่างเหินจากผู้คนในท้องถิ่น

นอกจากนี้วัดยังมีการเปลี่ยนแปลงทั้งจากคนภายในและคนภายนอกชุมชน การเปลี่ยนแปลงจากคนภายในเกิดขึ้นเมื่อคนรุ่นใหม่ไปศึกษาเล่าเรียนในเมือง และได้กลับมาปรับปรุงหรือสร้างวัดให้ดีขึ้น อีกทั้งยังได้นำเอารูปแบบรวมถึงโครงสร้างและลัทธิความเชื่อจากภายนอกเข้ามาผสมผสาน ทั้งนี้วัดที่ปรับปรุงโดยคนภายในยังคงความรู้สึกของความเสมอภาคในการเป็นเจ้าของวัดร่วมกันในชุมชน แต่การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่เกิดขึ้นแก่วัดและชุมชนนั้นเกิดขึ้นจากคนภายนอก ซึ่งเป็นคนต่างถิ่นที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำมาหากินในชุมชน และเป็นผู้ที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับชุมชนได้ ส่วนใหญ่มักเป็นนายทุนหรือพ่อค้าที่มักเป็นคนเมือง ใช้ชีวิตแบบคนเมือง มีความเป็นปัจเจกสูง มักปลูกสร้างบ้านเรือนที่ใหญ่โตโอ้อ่าง และมักไม่นิยมเข้าร่วมกับชาวบ้านโดยทั่วไป แต่อาจสร้างอิทธิพลด้วยการบริจาคเงินทำบุญสร้างวัดและเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อแสดงตัวเป็นครั้งคราว คนเหล่านี้เป็นที่มาของผู้นำหรือเจ้าพ่อ อีกทั้งยังสร้างความแบ่งแยกขึ้นในชุมชน เนื่องจากสามารถใช้เงินจ้างชาวบ้านส่วนหนึ่งมาเป็นลูกน้องเป็นพรรคพวกของตนได้ เมื่อวัดได้รับเงินจากคนรวยมาสร้างสิ่งปลูกสร้างของวัดให้ใหญ่โตโอ้อ่างส่งผลให้วัดยิ่งห่างเหินจากผู้คนในชุมชน บรรดานายทุนที่เข้ามาในท้องถิ่นนอกจากจะครอบงำท้องถิ่นแล้วยังสร้างความร่ำรวยจากทรัพยากรของท้องถิ่นอีกด้วย เมื่อลูกหลานของนายทุนเหล่านี้เติบโตขึ้นพร้อมกับสำนึกของความเป็นปัจเจกและการเป็นนายทุนจึงมักเป็นผู้ลงทุนในทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ลูกหลานของชาวบ้านยังคงทำมาหากินพอกินไปวัน ๆ จึงถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนรุ่นใหม่ ส่งผลให้สังคมท้องถิ่นในชนบทเริ่มมีชั้นทางสังคม คนชั้นกลางที่มีความคิดเป็นปัจเจกและเป็นผู้ประกอบการมีมากขึ้นหลายคนผันตัวเองไปเป็นนักการเมืองและเป็นผู้มีอิทธิพลของท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวัดทั้งในระดับชุมชนและ

ท้องถิ่นเกือบทั่วราชอาณาจักร วัดและชุมชนไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนก่อน ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์หรือสร้างอะไรในวัดได้ดังเดิม วัดกลายเป็นเรื่องของคนรวยและคนมีอิทธิพลเป็นผู้อุปถัมภ์

อีกทั้งโครงสร้างของวัดยังเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งรูปแบบและโครงสร้าง โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างเมรุเผาศพในวัด แต่เดิมนั้นการเผาศพไม่มีการสร้างเมรุถาวร พิธีศพของคนในชุมชนมักตั้งสวดศพกันที่บ้านแล้วจึงเคลื่อนย้ายไปเผาที่ป่าช้า เนื่องจาก รังเกียดกลิ่นและเป็นที่เกรงกลัวของเด็กจึงต้องไปเผาในที่ห่างไกลสายตาผู้คน เว้นแต่คนที่ มีฐานะหรือศพของพระสงฆ์ที่อาจนำมาตั้งสวดในศาลาในเขตวัด และสร้างเมรุชั่วคราว เพื่อเผากลางลานวัด การมีเมรุเผาศพอย่างถาวรในเขตวัดแต่เดิมมีเฉพาะในคนชั้นปกครอง อีกทั้งบุคคลที่มีเกียรติและมีฐานะในสังคมไม่นิยมเผาศพกันตามเชิงตะกอนในป่าช้า ชายบ้านหรือชายวัด แต่นิยมนำศพมาตั้งสวดในศาลาวัดและอาศัยลานวัดหรือพื้นที่ สาธารณะเป็นที่สร้างเมรุชั่วคราวหลัง เมื่อพิธีเผาแล้วเสร็จจึงรื้อโครงสร้างเหล่านี้ทิ้งไป ต่อมา หลังยุคสงครามเย็นเป็นยุคที่ความรู้ในเรื่องประชาธิปไตยได้แพร่หลายและระบบทุนนิยม ระบาด ส่งผลให้ผู้มีอันจะกินโดยเฉพาะคนชั้นกลางได้ให้ความสำคัญต่อการแสดง สถานภาพทางสังคมในการเผาศพ จึงทำให้เกิดประเพณีการสร้างเมรุที่โอ้อ่าขึ้นมาใช้เป็นที่เผาศพในบริเวณลานวัด ซึ่งพระสงฆ์ก็ยินยอมและคนในสังคมก็ยอมรับ นอกจากนี้ เมื่อเจ้าอาวาสเกิดความต้องการที่จะเป็นอยู่อย่างสะดวกสบายและสร้างให้วัดโอ้อ่ามีหน้ามีตา วัดจึงต้องหารายได้มาบำรุงวัด โดยรายได้ของวัดมาจากสองทางหลัก คือ การให้เช่าที่วัด และการเผาศพ ซึ่งผลจากการมีเมรุถาวรในวัดส่งผลให้โครงสร้างทางกายภาพของวัด เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เมรุจึงกลายเป็นทั้งโครงสร้างใหม่และสัญลักษณ์ใหม่อย่างหนึ่งของวัด ทั้งนี้ทั้งวัดและเมรุสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เห็นได้จากการเกิดเป็นชนชั้นทางสังคมที่ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการเติบโตของคนชั้นกลาง ที่ให้ความสำคัญกับวัดเฉพาะเรื่องทางวัตถุและไสยศาสตร์ เรื่องทางวัตถุเห็นได้จากการใช้ เงินเพื่อการทำบุญ ส่งผลให้เกิดสิ่งปลูกสร้างที่ใหญ่โต ส่วนในทางไสยศาสตร์เห็นได้ จากการที่คนชั้นกลางไม่นิยมทำบุญด้วยการปฏิบัติบูชาเหมือนก่อน แต่มักเข้าวัด เพื่อทำบุญสะเดาะเคราะห์ หรือแก้เคราะห์เป็นครั้งคราว เป็นเหตุให้บางวัดกลายเป็นวัด เพื่อการสะเดาะเคราะห์แต่เพียงอย่างเดียว

ท่ามกลางปรากฏการณ์ใหม่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง ได้เกิดวัดใหม่ ๆ อันเป็นวัดของพระเกจิอาจารย์ที่เป็นที่ศรัทธาของผู้คน โดยเฉพาะคนชั้นกลางที่ขาดความรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรมในอดีต ผนวกกับการตื่นตัวไปตามกระแสความเจริญทางวัตถุและวิถีคิดของคนตะวันตก ส่งผลให้คนเหล่านี้เกิดความไม่มั่นคงทางจิตใจ อีกทั้งความเชื่อในวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ทำให้สนใจอยู่แต่เพียงโลกนี้ไม่สนใจโลกหน้า คนส่วนใหญ่มองตนเองเป็นภาพนิ่ง ไม่สนใจถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงของร่างกายตามอายุขัย หากเกิดการเจ็บป่วยก็อาศัยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ด้านการแพทย์แผนปัจจุบันรักษา แต่หากความรู้และวิทยาการทางการแพทย์ไม่สามารถแก้ไขได้ก็จะหันมาพึ่งไสยศาสตร์แทน ซึ่งเป็นความเชื่อที่มุ่งหาความดับทุกข์และความสุขสบายในโลกนี้เป็นสำคัญ ความเชื่อทางไสยศาสตร์นี้ล้วนเกี่ยวข้องกับการบำบัดความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจแต่เพียงโลกนี้ ไม่มีมิติทางจิตวิญญาณในเรื่องทางพุทธศาสนาอันเป็นเรื่องของโลกหน้าหรือชาติหน้าเช่นก่อน ส่งผลให้ความเชื่อคำอธิบายและการปฏิบัติในทางศาสนาที่มีมาแต่เดิมจึงเสื่อมคลายลง คนปัจจุบันไม่สนใจศึกษาและรับฟังธรรมะ แต่หันไปพึ่งและฟังคำอธิบายรวมทั้งปฏิบัติตามเกจิอาจารย์ทางไสยศาสตร์รุ่นใหม่แทน

นอกเหนือจากวัดไสยศาสตร์และวัดสะเดาะเคราะห์ที่เจริญในทางวัตถุที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังเกิดวัดป่าที่เน้นการปฏิบัติบูชาขึ้น เป็นเหตุให้ปัญญาชนคนชั้นกลางได้หันกลับมาพึ่งศาสนาเพื่อความสุขทางจิตใจที่แท้จริง วัดเหล่านี้ไม่ได้เป็นวัดของชุมชนหรือท้องถิ่นมาแต่เดิม แต่เกิดจากพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์หรือพระสงฆ์ที่เป็นวิปัสสนาจารย์ที่เป็นที่เลื่อมใสจนนำไปสู่การเกิดวัดใหม่ตามป่าเขาหรือตามถ้ำ อีกทั้งยังมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากวัดตามประเพณีทั่วไป มีแต่เพียงอาคารแบบเรียบง่ายเพื่อการใช้สอยและให้ความสำคัญกับความร่มรื่นทางธรรมชาติ อีกทั้งคนชั้นกลางทั้งในเมืองและชนบทยังหันมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ส่งผลให้เกิดความเข้าใจและมีความรู้เรื่องพุทธศาสนามากขึ้น

บทที่ 6 ศาสนากับไสยศาสตร์² ในบทนี้ผู้เขียนกล่าวถึงความเชื่อว่าเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นวัฒนธรรม ความเชื่อมี 2 ประเภทด้วยกัน คือ ศาสนากับไสยศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนา คือ องค์กรที่มีมนุษย์เชื่อและสยบต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ การสยบต่อเทพเจ้า สยบต่อพระพุทธเจ้า เป็นความเชื่อที่สยบทั้งสังคม สยบอย่างมีกติกาดังนั้นศาสนาจึงเป็นหลักของจริยธรรมและศีลธรรม ส่วนความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือเพื่อที่จะให้บรรลุเป้าหมาย เป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะใช้อำนาจนอกเหนือธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและกลุ่ม ไสยศาสตร์จึงเป็นเรื่องของปัจเจกมากกว่า ซึ่งไสยศาสตร์มีทั้งไสยขาวและไสยดำ ไสยขาวหมายถึงไสยที่ดี ส่วนไสยดำหมายถึงไสยที่ชั่วร้าย ดังนั้นประโยชน์ของการมีความเชื่อเรื่องผีคือตอบสนองคนในเรื่องโลกนี้ แต่พุทธศาสนามุ่งถึงโลกหน้า สังคมไทยจึงมีศาสนาเป็นที่พึ่งทำให้จิตใจเกิดความสงบมั่นคง

บทที่ 7 ขีดและคะลำ และข้อห้ามในสังคมไทย³ “ขีด” เป็นวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญา และเป็นจารีตของคนในท้องถิ่นที่สร้างขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกัน โดยเป็นความเชื่อที่กำหนดกรอบกติกาให้คนในชุมชนปฏิบัติตาม หากละเมิดจะเกิดอันตราย ซึ่งอันตรายที่ว่านี้ไม่ได้เกิดเฉพาะชุมชนที่ละเมิด หากเกิดขึ้นกับทุกชุมชนที่ถือขีดเช่นเดียวกัน เนื่องจากเป็นข้อตกลงร่วมกันของทุกชุมชน “ขีด” หมายถึง ข้อห้ามที่ไม่ละเมิดสิ่งที่เป็นความเชื่อ มีชื่อเรียกแตกต่างกันในแต่ละภาค ภาคเหนือเรียกว่า “ขีด” ภาคอีสานเรียกว่า “คะลำ” หรือการละเมิดคำสั่งครูบาอาจารย์ ผู้ที่ละเมิดจะกลายเป็นปอบ ส่วนภาคกลางในอดีตเรียกว่า “ขนาบ” ภาษาสากลเรียกว่า “ตาบู” (Taboo) ข้อห้ามนี้เกิดจากศักยภาพในการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งการเรียนรู้ในระดับหนึ่งอธิบายได้ในเชิงวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ แต่สิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้กลายเป็นความเชื่อ ซึ่งความเชื่อนี้มักถูกมองเป็นเชิงคู่ คือ ดีหรือชั่ว ดังนั้นความเชื่อที่มนุษย์มองว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์แล้วไปทำผิดกฎเกณฑ์เข้าจะกลายเป็นสาธารณภัยที่ถือว่าเป็นอัปมงคล

²ถอดความจาก “สนทนาที่ศณะนอกริต” เรื่องผีกับพุทธศาสนาของคนไทย 15 มิถุนายน 2550

³ถอดความจากสนทนาที่ศณะนอกริต เรื่อง “ขีดคะลำ : ข้อห้ามกับความอัปมงคลในสังคมไทย” 20 ธันวาคม 2547

ทันที ดังนั้นผู้เขียนจึงสรุปว่าควรมองชีวิตให้ลึก เนื่องจากการมีชีวิต จึงมีจารีต ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อการดำรงอยู่ของความเป็นมนุษย์ในฐานะที่มีสังคม มีวัฒนธรรม ชีวรักษาโครงสร้างของสังคมประเพณีในการควบคุมมนุษย์ในการอยู่ร่วมกัน

บทที่ 8 ปรากฏการณ์ “จตุคามรามเทพ”⁴ ผู้เขียนระบุว่า “จตุคามรามเทพ” เป็นปรากฏการณ์ของความเชื่ออันเนื่องมาจากความสับสนของคนในสังคม เกิดจากความไม่เข้าใจพุทธศาสนา รวมถึงความไม่มั่นคงในความเป็นมนุษย์ จึงหันไปหาความเชื่อที่อิงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไสยศาสตร์ เพื่อหวังผลในด้านความร่ำรวย โดยไม่มองในเรื่องศีลธรรม ผู้เขียนระบุว่าที่มาของจตุคามรามเทพนั้นมาจากผีเมือง โดยผูกเข้ากับตำนานอันเนื่องมาจากหลักเมืองของเมืองนครศรีธรรมราช โดยระบุว่าขุนพันธรักษ์ราชเดชเป็นผู้กล่าววาทหลักเมืองของเมืองนครศรีธรรมราชนั้นอยู่ที่วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็น “พระบรมธาตุ” และได้เปรียบเอาเทพผู้รักษาพระบรมธาตุเป็นผีหลักเมือง อีกทั้งยังเชื่อมโยงไปถึง “จันทราภานุศรีธรรมราช” กษัตริย์แห่งราชวงศ์ปัทมวงศ์ ทั้งในฐานะที่เป็นผู้สร้างพระมหาธาตุเจดีย์ และในฐานะที่เป็นองค์อวตาร (Reincarnation) ของจตุคามรามเทพเทพผู้ปกป้องนครศรีธรรมราช แต่เดิมนั้นปรากฏการณ์จตุคามรามเทพมีเฉพาะที่เมืองนครศรีธรรมราชต่อมาได้ลุกลามไปเกือบทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เมื่อเกิดความเชื่อมโยงจตุคามรามเทพไม่ให้งำกััดเฉพาะจันทราภานุศรีธรรมราช แต่กลายเป็นกษัตริย์พระองค์ใดก็ได้ที่เป็นพระโพธิสัตว์ ส่งผลให้ปรากฏการณ์จตุคามรามเทพกระจายไปทั่วราชอาณาจักรยกเว้นเฉพาะภาคอีสานที่ความเชื่อเรื่องผียังทรงอิทธิพลอยู่ อีกทั้งปรากฏการณ์จตุคามรามเทพยังเกิดขึ้นในจังหวัดที่เหมาะสม เกิดขึ้นในขณะที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวาย ผ่นวกกับเล่ห์เหลี่ยมในการขายที่เน้นที่ปาฏิหาริย์ โดยมีสื่อต่าง ๆ ช่วยกระพือข่าว ส่งผลให้เกิดการตื่นตัว และทำให้จตุคามรามเทพขายดี ปรากฏการณ์จตุคามรามเทพจึงชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งนี้ผู้เขียนได้แนะนำว่าการสอนพุทธศาสนาไม่ควรสอนแต่เรื่องปรัชญาอย่างเดียว แต่ควรสอนศาสนาในแง่ที่กล่าวถึงความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเพราะสิ่งเหนือธรรมชาติจะเติมพลังในการควบคุมสังคม

⁴ถอดความจากสนทนาที่ศณะนอกรีต เรื่อง ปรากฏการณ์จตุคามรามเทพกับชีวิตคนไทยร่วมสมัย

บทที่ 9 พระเครื่องกับลูกประคำ : ความต่างระหว่างไทยกับพม่าทางพุทธศาสนา⁵ แม้ว่าไทยกับพม่าจะมีความใกล้ชิดกันตั้งแต่เริ่มพัฒนาขึ้นเป็นรัฐ อีกทั้งยังนับถือพุทธศาสนาเถรวาทเช่นกัน แต่กลับมีข้อปฏิบัติและความเชื่อที่แตกต่างกัน คนไทยโดยทั่วไปนิยมพกพระเครื่อง ในขณะที่คนพม่านิยมพกลูกประคำ แต่รูปแบบในการพกกลับแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในขณะที่คนไทยพกพระเครื่องในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องรางของขลังที่กลายเป็นรูปแบบของไสยศาสตร์มากกว่าเป็นพุทธศาสนา แต่คนพม่ากลับพกลูกประคำเพื่อการสวดมนต์และทำสมาธิอันเป็นปฏิบัติบูชาซึ่งเป็นเนื้อหาของพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้เขียนได้เล่าถึงที่มาของพระเครื่องในสังคมไทยว่าเกิดขึ้นหลังจากพุทธศาสนาเถรวาทในทวารวดีเสื่อมลง ศาสนาฮินดูและพุทธมหายานได้เข้ามาปะปน คนไทยรับเอาการสร้างพระพิมพ์มาจากลัทธิตันตระของพุทธมหายาน แม้ว่าในสมัยสุโขทัยพุทธศาสนาเถรวาทจะกลับมาเพื่อฟูแต่การสร้างพระพิมพ์แบบตันตระยังคงถูกสร้างอย่างต่อเนื่อง จนถึงรัชกาลที่ 3 - 5 จึงเกิดประเพณีสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อการทำบุญต่ออายุพระพุทธรูป ทั้งนี้ผู้เขียนยังได้อธิบายว่าพระพิมพ์กับพระเครื่องเป็นสิ่งเดียวกัน แต่พระพิมพ์สร้างขึ้นเพื่อบรรจุลงในกรูพระเจดีย์ ส่วนพระเครื่องนั้นเป็นการขุดพระพิมพ์ออกมาจากกรูเพื่อพกติดตัวเพื่อป้องกันภัยอันตราย รวมถึงการปลุกเสกขึ้นมาใหม่ที่ปัจจุบันเรียกว่าวัตถุมงคล ซึ่งแนวคิดในการเปลี่ยนจากพระพิมพ์มาเป็นพระเครื่องจึงเป็นการเปลี่ยนความคิดและความเชื่อที่เคยมองพระพิมพ์ว่าเป็นสิ่งแทนพระพุทธรูปอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องอยู่ในวัดมาเป็นพระเครื่องรางของขลังที่เป็นสัญลักษณ์ทางไสยศาสตร์ ซึ่งพฤติกรรมของคนไทยเกี่ยวกับพระเครื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยกำลังเลิกล้มถือศาสนาและหันมาพึ่งพิงไสยศาสตร์แทน ในขณะที่พม่าอาจมีพระพิมพ์บรรจุไว้ตามวัดแต่ไม่มีพระเครื่อง เนื่องจากแต่เดิมคนพม่าเชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ควรนำมาสัมผัสกับร่างกายมนุษย์ที่หยาบและสกปรก จึงส่งผลให้วัดในพม่าไม่มีพระเครื่องหรือวัตถุมงคล แต่คนพม่ารุ่นใหม่เริ่มมีพระเครื่องเนื่องจากเอาอย่างคนไทย

⁵จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 12 พฤษภาคม - มิถุนายน 2541

บทที่ 10 เมืองไทยยุค : ไม่มีพุทธแต่มีผีกับไสย⁶ ในบทนี้ผู้เขียนระบุว่าเมืองไทยในปัจจุบันมีแต่ผีกับไสย “ไสย” คือ การสร้างวัตถุมงคลที่เป็นเครื่องรางของขลังทางไสยศาสตร์ ส่วนการนับถือผีนั้นอยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด เนื่องจากผีตอบสนองความเป็นความตายความยากดีมีจนในโลกนี้ได้ อีกทั้งผียังยินดีรับสินบนจากมนุษย์ ผีจึงผูกขึ้นอย่างต่อเนื่องและมากมาย

อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันนี้พุทธศาสนาสูญเสียความเชื่อเรื่องผีไม่ได้ เห็นได้จากคนไทยในปัจจุบันนับถือผีมากกว่าพุทธศาสนา แม้แต่การเข้าวัดของคนไทยก็ยังทำรูปแบบเดียวกับการขอจากผี กล่าวคือกราบไหว้พระพุทธรูปเพียงเพื่อขอลาภขอยศเช่นเดียวกับการขอจากผี ทั้งนี้เนื่องจากการสอนและเผยแผ่พุทธศาสนาเป็นไปในทางปรัชญามากเกินไป จนละเลยความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติอันเป็นสิ่งสำคัญของศาสนา ซึ่งการสอนพุทธศาสนาในเชิงปรัชญานั้นเข้าถึงได้เฉพาะปัญญาชนเท่านั้น ในขณะที่คนส่วนใหญ่มองพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของศาสนาผีที่ไม่เน้นในเรื่องปรัชญาแต่เน้นที่ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีพิธีกรรมที่มักเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ จึงทำให้ผีกับไสยศาสตร์ไปกันด้วยดี นอกจากนี้ผีกับไสยศาสตร์ยังสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยในปัจจุบันมองทุกสิ่งเพียงแค่นี้ คือรักษาความมั่นคงในชีวิตแค่เพียงโลกนี้ ไม่ให้ความสำคัญกับโลกหน้าซึ่งเป็นเป้าหมายของพุทธศาสนา

บทที่ 11 เมื่อบ้านเมืองว่างพระศาสนา⁷ บทนี้ผู้เขียนเขียนขึ้นในช่วงล่มสลายของเศรษฐกิจไทยในยุคฟองสบู่แตก ผู้เขียนให้ข้อคิดเห็นว่าที่มาของเหตุการณ์ฟองสบู่แตกเกิดจากการที่คนไทยทั้งล้มและดูถูกรากเหง้าของตนเอง และหันมานิยมยึดกับวัฒนธรรมและความคิดของคนตะวันตก อีกทั้งผู้นำและผู้บริหารประเทศเห็นดีเห็นงามไปกับระบอบประชาธิปไตยและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จนดำเนินการทุกอย่างที่จะพัฒนาประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรจนสภาพแวดล้อม

⁶จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 65 มีนาคม - เมษายน 2550

⁷จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์ ฉบับที่ 20 กันยายน - ตุลาคม 2542

ถูกทำลาย ซึ่งนอกจากจะส่งผลให้เกิดมลภาวะแล้วสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ความพินาศทางจริยธรรมและศีลธรรมที่นำไปสู่การขาดความเป็นมนุษย์ในสังคมไทย ที่มาของการล่มสลายทางจริยธรรมศีลธรรมและความเป็นมนุษย์นั้น เนื่องมาจากการสั่นคลอนของสถาบันศาสนา แก่นแท้ที่สำคัญของศาสนาคือความเชื่อในเรื่องอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างสงบและเลื่อมใส ซึ่งมีส่วนโดยตรงในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งนี้มนุษย์ยังต้องพึ่งความเชื่อเพื่ออธิบายความมั่นคงในทางจิตวิญญาณ ซึ่งความเชื่อของมนุษย์นั้นมีทั้งดีและไม่ดี ความเชื่อที่ดีคือความเชื่อในทางศาสนา เพราะเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถสงบและควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ส่งผลให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีศีลธรรม ส่วนไสยศาสตร์คือความเชื่อในเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์สามารถควบคุมและใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ความเชื่อด้านไสยศาสตร์นี้มีทั้งดีและไม่ดี ถ้าใช้ในทางที่ดีก็เป็นไสยขาว ถ้าใช้ในทางไม่ดีก็เป็นไสยดำ ดังนั้นความเชื่อทางศาสนาและไสยขาวเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เกื้อกูลกัน เป็นที่มาของอำนาจในการธำรงไว้ซึ่งศีลธรรม จริยธรรม และตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ รวมถึงการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นของมนุษย์ การแสดงออกของมนุษย์ที่มีต่อความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์จะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นการกระทำร่วมกันของคนในสังคม อย่างไรก็ตามศาสนาและประเพณีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์แบบชาวบ้านที่คนชั้นกลางที่มักเรียกตัวเองว่าปัญญาชนมักดูแคลนว่าเป็นความเชื่อที่งมงายนั้น เมื่อศึกษาวิเคราะห์และทบทวนให้ดีจะเห็นได้ว่าเป็นสิ่งที่มีอำนาจ ทำให้คนในท้องถิ่นอยู่ร่วมกันอย่างมีศีลธรรมและราบรื่นมาหลายชั่วคน เนื่องจากทั้งศาสนาและพิธีกรรมรวมถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่มาของอำนาจที่ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มของคนต่างชาติพันธุ์และต่างความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ กลายเป็นพวกเดียวกัน เป็นคนท้องถิ่นเดียวกัน และอยู่ในชุมชนศีลธรรมร่วมกัน เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ในมิติทางนามธรรมและจิตวิญญาณได้ขาดหายไปจากสังคมไทยโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะสังคมเมืองและสังคมชนบทที่กลายเป็นย่านอุตสาหกรรม ทั้งที่มีโรงงานและคนอยู่อย่างมากมายแต่ต่างเป็นอยู่ในลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่ แสวงหาความสุขส่วนตัวในทางวัตถุ ขาดที่พึ่งทางใจที่จะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นและมีศีลธรรม จนกลายเป็นฝูงชนที่ว้าเหว่และเพ้อเจ้อ

บทที่ 12 ศาสนากับความมั่นคงทางสังคมของบ้านเมือง^๑ ผู้เขียนระบุว่า ศาสนา หมายถึง ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของมนุษย์ที่วิวัฒนาการมาจาก ความเชื่อ 3 ระดับ คือ ความเชื่อในเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ (Animism) ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณและชีวิตหลังความตาย (Supernaturalism) และความเชื่อในเรื่องหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่เป็นสากล (Universal Religion) คนในสังคมแทบทุกแห่งนับถือศาสนาทั้งสามระดับในลักษณะที่ผสมผสานกัน แต่ความเข้มข้นในแต่ละระดับแตกต่างกัน ศาสนาทุกระดับล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ มีสำนึกร่วมกันในการเป็นกลุ่มเหล่าเดียวกัน ผ่อนคลายความเครียดและความทุกข์ ในระยะแรกมนุษย์มีความเชื่อในธรรมชาติว่ามีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ต่อมาธรรมชาติเหล่านี้ ได้ถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่ผู้คน ในท้องถิ่นละเมิดไม่ได้ มีการกำหนดข้อห้าม (Taboo) ให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้และปฏิบัติ ในขณะที่ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณ (Supernaturalism) ซึ่งซ้อนทับอยู่บนความเชื่อ ในระดับแรกเห็นได้จากการกำหนดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีวิญญาณหรือผีสิงสถิต ต่อมา เมื่อผู้คนในท้องถิ่นมีการติดต่อและรับรู้ศาสนาสากลที่มาจากภายนอกทั้งพุทธ ฮินดู คริสต์ อิสลาม และอื่น ๆ มีการนำมาเชื่อมโยงบูรณาการให้เข้าได้กับของเดิม เพื่อความมั่นคง ทางจิตใจและการอยู่ร่วมกันในสังคม

ทั้งนี้ไสยศาสตร์และศาสนามีความแตกต่างกัน ศาสนาเป็นองค์กรรวมของความรู้ในเรื่องจักรวาลที่อธิบายในสิ่งที่เป็นธรรมะ เพื่อให้เข้าใจเหตุแห่งทุกข์และทางทำให้พ้นทุกข์โดยมีศรัทธาในพลังเหนือธรรมชาติที่จะทำให้พ้นทุกข์ แต่ไสยศาสตร์เป็นเพียง เครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่อาจทำไปเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของบุคคลที่ใช้ อาจเป็น สิ่งที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ การใช้ไสยศาสตร์ต้องผ่านขั้นตอนที่เรียกว่าพิธีกรรม ทั้งศาสนาและ ไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในทุกยุคทุกสมัย ในสังคมมนุษย์ แม้แต่ในศาสนาสากลมีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงของศาสนา เป็นไปตามสภาวะทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเห็นได้จากการเกิดนิกายและ ลัทธิใหม่ ๆ เช่น ธรรมกายที่มีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดนิกายวัตถุธรรมและบริโภครวม ในพุทธศาสนา ในภาวะที่ผู้คนเกิดความวุ่นวายใจและขาดที่พึ่งทางจิตวิญญาณ

^๑จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์ ฉบับที่ 67 กันยายน - ตุลาคม 2549

การเคลื่อนไหวของธรรมกายแลดูเป็นเรื่องของศาสนาสากลและมีการสร้างคำสอนหลักธรรมแบบใหม่ขึ้น ทำความเข้าใจอย่างมีหลักการ เหตุผล และมีระบบในเรื่องจักรวาลค่อนข้างชัดเจน ซึ่งต่างจากความเคลื่อนไหวในช่วงต้นของจุดศุภามรามเทพที่เป็นเรื่องของศาสนาในระดับจิตวิญญาณ (Supernaturalism) เกี่ยวกับผีและเทพ ซึ่งในตอนต้นดูจะเป็นเรื่องของศาสนา เนื่องจากต้องพึ่งเทพผู้รักษาพระบรมธาตุนครศีร์ษะธรรมราชในเรื่องความทุกข์ความไม่มั่นคงทางสังคมเศรษฐกิจ มีการอธิบายระบบจักรวาลที่เกี่ยวกับตำแหน่งและหน้าที่ของเทพได้อย่างมีเหตุผลในการสร้างรูปเคารพและประกอบพิธีกรรม ต่อมาภายหลังมีลัทธิจอมปลอมประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์เพื่อมอมเมาประชาชน อีกทั้งยังมีการประกอบพิธีกรรมปลุกเสกจุดศุภามรามเทพในวัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในปัจจุบันนี้วัดไม่ได้เป็นศูนย์กลางความมั่นคงในทางจิตใจของสังคมและชุมชนอีกต่อไป แต่กลายเป็นคฤหาสน์เป็นวังของบรรดาเจ้าลัทธิทางไสยศาสตร์ เพื่อรับใช้ผู้คนที่ถูกมอมเมาและเป็นทาสของวัตถุธรรมแต่เพียงอย่างเดียว

บทที่ 13 สังคมมีศาสนา v.s สังคมเดรัจฉาน⁹ ในบทนี้ผู้เขียนได้สะท้อนมุมมองต่อโลกในยุควิกฤตทางศีลธรรมและจริยธรรม โดยมองการเปลี่ยนแปลงของประเทศว่าเกิดขึ้นเมื่อคนไทยรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาดี เป็นคนชั้นกลางที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ ยอมรับแนวคิดของตะวันตกโดยไม่ให้ความสำคัญกับศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันสากลของมนุษยชาติ ซึ่งคนรุ่นใหม่นี้แบ่งออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ พวกที่นับถือศาสนา แต่ยอมรับแต่เพียงพุทธศาสนาและรังเกียจศาสนาและชาติพันธุ์อื่นกับคนรุ่นใหม่ที่ไม่นับถือศาสนาและไม่มีศาสนา เนื่องจากได้รับการอบรมด้วยแนวคิดและตรรกทางวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเชื่อทางวิญญาณและศาสนาโดยมองว่าเป็นสิ่งมงายแต่กลับยอมรับระบอบประชาธิปไตยในระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยมว่าเป็นเสมือนลัทธิที่จะทำให้สังคมมนุษย์สมบูรณ์พูนสุขและราบรื่น ถึงแม้ว่าคนที่ไม่มีความเชื่อและความเชื่อที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งทั้งมงาย แต่พวกเขาก็ไม่อาจหลุดพ้นและเป็นอิสระจากความเชื่อไปได้ เนื่องจากความเชื่อเป็นอีกมิติหนึ่งของความเป็นมนุษย์ การยึดมั่นในการปกครองระบอบเสรีทุนนิยมประชาธิปไตยเองก็เป็นลัทธิความเชื่อชนิดหนึ่ง แม้ว่า

⁹จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์ ฉบับที่ 105 มกราคม - มีนาคม 2558

จะไม่อยู่ในรูปแบบของศาสนา ดังนั้นไม่ว่าเราจะมีศาสนาหรือไม่ในสถานะมนุษย์เราจะต้องยึดความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งเสมอ ซึ่งความเชื่อในทางศาสนาย่อมจรโลงไว้ซึ่งมนุษยธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม ในขณะที่ความเชื่อในลัทธิการเมือง เศรษฐกิจ และไสยศาสตร์อาจเข้ามาแทนที่ และครอบงำจนกลายเป็นเดรัจฉาน คือ ไม่ใช่มนุษย์ไปได้

อภิปรายผลจากการอ่าน หนังสือพุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย เนื้อหาในเล่มแบ่งออกเป็น 2 เนื้ออย่างชัดเจน ในบทที่ 1 - 5 เป็นส่วนที่ดีที่สุดของเล่มเนื่องจากรวบรวมจากงานศึกษาเกี่ยวกับวัดและสังคม ผู้เขียนได้ให้ ข้อมูลและความรู้ในด้านประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาที่เล่าเรียงตามช่วงเวลา พร้อมทั้งได้ยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อสนับสนุนการวิเคราะห์ความเชื่อของแต่ละยุคได้อย่างเห็นภาพ อีกทั้งยังมีภาพประกอบสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาทุกบท นอกจากข้อมูลแล้วผู้เขียนได้สอดแทรกความคิดเห็นส่วนตัวที่บางมุมมองอาจไม่สอดคล้องกับมุมมองของนักวิชาการท่านอื่นซึ่งทำให้ผู้อ่านเกิดมุมมองใหม่ ๆ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ สิ่งที่น่าสนใจในหนังสือเล่มนี้ คือ การที่ผู้เขียนได้อธิบายความเป็นมาของการศึกษาประวัติศาสตร์ของไทยที่เริ่มต้นจากการศึกษาด้านโบราณคดีมาเป็นการศึกษาด้านมานุษยวิทยา ซึ่งทำให้เราได้ทราบพฤติกรรมของมนุษย์ในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนขึ้น อีกทั้งผู้เขียนยังได้อธิบายความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งทางด้านความเชื่อ ศาสนา ไสยศาสตร์ ชุมชน ไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ผู้วิเคราะห์เข้าใจระบบความเชื่อของไทยตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ วัดในยุคแรกเริ่มจนกลายเป็นศูนย์กลางของรัฐ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อระบบการปกครองไปจนถึงโครงสร้างของวัด อีกทั้งยังได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปจนถึงวัฒนธรรมที่ส่งผลให้วัดกับชุมชนค่อย ๆ ห่างกันจนแทบจะแยกกันอยู่อย่างที่ได้เห็นได้ในปัจจุบัน ซึ่งภาวะดังกล่าวได้ส่งผลให้คนในสังคมอยู่ในภาวะไร้ที่พึ่งทางจิตใจ จนต้องหันไปพึ่งพาวัตถุ ผี และไสยศาสตร์แทน ซึ่งนับว่าเป็นข้อมูลและมุมมองต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่กำลังเป็นไปในปัจจุบันได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้ง

อย่างไรก็ตามเนื้อหาบางส่วนในส่วนท้ายที่ได้ผนวกเข้ามาในเล่มอาจจะทำให้เนื้อหาของเล่มดูเบาลง โดยเฉพาะในบทที่ 9 เกี่ยวกับปรากฏการณ์จตุคามรามเทพ ซึ่งมาจากการสนทนาผู้วิเคราะห์คาดว่า เป็นการถอดความการถอดแบบคำต่อคำและตัดมา

เฉพาะส่วนที่ผู้เขียนเป็นผู้พูดโดยไม่ได้เรียบเรียงเนื้อหาให้มีความต่อเนื่อง เนื้อความจึงมาเป็นท่อน ๆ ซึ่งยากต่อการทำความเข้าใจ แต่ข้อดี คือ มีข้อมูลที่ทำให้ผู้วิเคราะห์สามารถนำมาทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น ส่งผลให้มีความเข้าใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้มีเนื้อหาบางส่วนที่ผู้วิเคราะห์ไม่เห็นด้วย คือ ประวัติของพุทธศาสนิกษุเกี่ยวกับการปฏิเสธการเป็นเจ้าอวาสาวัตพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหารหรือที่ผู้เขียนเรียกว่าวัดมหาธาตุแล้วจึงไปสร้างวัดสวนโมกขพลาราม ซึ่งในความเป็นจริงแล้วท่านพุทธทาสก่อตั้งสวนโมกขพลารามมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 และท่านจำต้องรับเป็นเจ้าอวาสาวัตพระบรมธาตุไชยารวิหารในปี พ.ศ. 2492 อีกทั้งในตอนต้นผู้วิเคราะห์ไม่สามารถทำความเข้าใจการที่ผู้เขียนกล่าวถึงการสอนพุทธศาสนาแบบอภิปรัชญาที่ส่งผลให้ชาวพุทธส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงได้ การนำเอาศาสนาและอภิปรัชญามารวมเป็นคำเดียวกันนั้นนักศาสนาและนักปรัชญาคงไม่เห็นด้วยเนื่องจากโดยเนื้อแท้แล้วศาสนากับปรัชญามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาข้อบ่งชี้ของอภิปรัชญาจะพบว่ามศึกษายู่ 3 ประเด็น คือ 1) ปัญหาเกี่ยวกับเอกภพ หรือธรรมชาติ รวมไปถึงจักรวาล 2) ปัญหาเกี่ยวกับจิตหรือวิญญาณ และ 3) ปัญหาเกี่ยวกับพระเจ้า ซึ่งเมื่อศึกษาจากข้อมูลของผู้เขียนระบุถึงศาสนาซึ่งครอบคลุมทั้งสามประเด็นของอภิปรัชญา กล่าวคือ 1) ศาสนาตอบสนองความต้องการทางจิตใจทำให้เกิดความสงบมั่นคง 2) เป็นหลักศีลธรรม จริยธรรม 3) มีรูปแบบในการแสดงออกด้วยการแสดงการสยบยอมต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เทพเจ้า และพระพุทธเจ้า เป็นความเชื่อที่สยบทั้งสังคม และสยบอย่างมีกติกา 4) เป็นความเชื่อที่มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มพึ่งพิงซึ่งกันและกัน มักมีข้อห้ามเพื่อเป็นจารีตที่จะอยู่รวมกลุ่มร่วมกันอย่างราบรื่นจรโลงความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ 5) ศาสนาเป็นองค์รวมของความรู้ในเรื่องจักรวาลที่จะอธิบายในสิ่งที่เป็นธรรมะ เพื่อให้เข้าใจเหตุแห่งทุกข์และทางทำให้พ้นทุกข์โดยมีศรัทธาเป็นพลังเหนือธรรมชาติที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ และ 6) เป้าหมายของศาสนาอยู่โลกหน้าหรือชาติหน้า จากมุมมองทางศาสนา 6 ข้อของผู้เขียนที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การอธิบายศาสนาของผู้เขียนสอดคล้องกับข้อบ่งชี้การศึกษาอภิปรัชญาทั้งสามข้อ

ต่อมาผู้วิเคราะห์จึงมองแง่มุมการสอนพุทธศาสนาที่ผู้เขียนได้แนะนำไว้ว่า ควรสอนให้เข้าถึงได้ง่ายและเป็นรูปธรรม โดยให้สอนในแง่ของความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เชื่อในเรื่องอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างสยบและเลื่อมใส ซึ่งมีส่วนโดยตรงในการควบคุม พฤติกรรมของมนุษย์ ในมุมมองนี้ผู้วิเคราะห์จึงมองว่ามุมมองต่อศาสนาของผู้เขียนจะ สอดคล้องกับมุมมองของศาสนาประเภทเทวนิยมมากกว่า ซึ่งหากศึกษาจากหลักกาลามสูตร หรือสิ่งที่ห้ามเชื่อสยบอย่างในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ายังเปิดโอกาสให้ศาสนิกไม่เชื่อแม้แต่ พระพุทธองค์หากยังไม่ใช้ปัญญาหรือประสบการณ์ในการพิสูจน์คำสอนของพระองค์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้ศาสนิกเชื่อแบบสยบยอมหากต้องการให้ใช้ ศักยภาพของมนุษย์เพื่อให้เกิดปัญญา แต่เมื่อผู้เขียนต้องการให้นับถือพุทธศาสนาเป็นไป เพื่อจรรโลงการอยู่ร่วมกันในสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมที่ผลักดันให้คนในสังคม แก่งแย่งแข่งขันชิงดีชิงเด่นเพื่อครอบครองวัตถุแล้ว การสอนศาสนาเพื่อให้สยบยอมและ ปฏิบัติตามศีลธรรมและจารีตได้ย่อมส่งผลให้สังคมไทยในปัจจุบันน่าอยู่ขึ้นเป็นแน่

Reference

- Srisak Valipodom. (2017). *Buddhism and beliefs in Thai society*. Bangkok: Lek-Prapai Viriyapan Foundation. (In Thai)